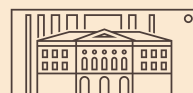

Francesco Giubilei

A nyugati konzervatív gondolkodás kézikönyve

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Francesco Giubilei
A nyugati konzervatív
gondolkodás kézikönyve

Francesco Giubilei

A nyugati konzervatív gondolkodás kézikönyve

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ
Budapest, 2021

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült
Francesco Giubilei:
Storia del pensiero conservatore.
Dalla Rivoluzione francese ai giorni nostri.
Roma–Cesena, Giubilei Regnani editore, 2016

Fordította
Domokos György

A fordítást az eredetivel egybevetette
Mátyus Norbert

Szakmai lektor
Tóth Kálmán

Az utószót írta
Hörcher Ferenc

A borító illusztrációja az 1835-ös parlamenti választás
idejéből származó brit politikai karikatúrák felhasználásával készült
(színezett litográfia, Wellcome Library, London).
A felhasználás a Creative Commons szabályainak megfelelően történt.

Amennyiben más fordító neve nincs feltüntetve, a kötetben szereplő idézetek
Domokos György fordításai a jelen mű olasz nyelvű kiadása alapján.

Kiadja a Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu
A kiadásért felel: Koltay András, rektor

Felelős szerkesztő: Kilián Zsolt
Olvasószerkesztő: Kutas Éva
Tördelőszerkesztő: Kilián Zsolt
Korrektorok: Kalcsics Ildikó, Kutas Éva, Szabó Ilse

Nyomdai kivitelezés: Pauker Nyomda
Felelős vezető: Vértes Gábor

ISBN 978-963-531-526-0 (nyomtatott)
ISBN 978-963-531-527-7 (ePDF)
ISBN 978-963-531-528-4 (ePub)

© Francesco Giubilei, 2016
Hungarian translation © Domokos György, 2021
Hungarian edition © Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2021

Minden jog védve.

Tartalom

<i>Bevezetés</i>	9
I. fejezet: A konzervativizmus: értelmezések, elképzelések és alapelvek	13
Mi a konzervativizmus?	13
Ideológia-e a konzervativizmus?	20
A konzervativizmus megszületése	23
A konzervativizmus alapelvei	26
A konzervativizmus különböző válfajai	32
A konzervatívok és a reakciósook közötti különbségek	38
Különbségek a konzervatívok, a liberálisok és a libertáriusok között	42
II. fejezet: A brit konzervativizmus	51
Az oxfordi mozgalom	55
Edmund Burke (1729–1797)	56
Samuel Coleridge (1772–1834)	62
Thomas Carlyle (1795–1881)	63
Benjamin Disraeli (1804–1881)	63
Gilbert Keith Chesterton (1874–1936)	65
Christopher Dawson (1889–1970)	65
John Ronald Reuel Tolkien (1892–1973)	67
Michael Oakeshott (1901–1990)	70
Roger Scruton (1944–2020)	73
III. fejezet: A német konzervativizmus	97
Poroszország, a Német Birodalom, Németország és Ausztria	97
Karl Ludwig von Haller (1768–1854)	102
Klemens von Metternich (1773–1859)	103
Johann Joseph von Görres (1776–1848)	104
Friedrich Julius Stahl (1802–1861)	105
Jacob Burckhardt (1818–1897)	105
Ferdinand Tönnies (1855–1936)	106
Stefan George (1868–1933)	108
Thomas Mann (1875–1955)	109
Arthur Moeller van den Bruck (1876–1925)	114
Robert Michels (1876–1936)	118
Othmar Spann (1878–1950)	121
Franz von Papen (1879–1969)	124
Oswald Spengler (1880–1936)	125
Carl Schmitt (1888–1985)	129
Ernst Niekisch (1889–1967)	136
Ewald von Kleist-Schmenzin (1890–1945)	139
Gregor (1892–1934) és Otto Strasser (1897–1974)	140
Karl Mannheim (Mannheim Károly) (1893–1947)	141
Ernst Jünger (1895–1998)	143
Leo Strauss (1899–1973)	157
Eric Voegelin (1901–1985)	159
Arnold Gehlen (1904–1976)	161
Ernst Nolte (1923–2016)	163

Caspar von Schrenck-Notzing (1927–2009)	165
Gerd-Klaus Kaltenbrunner (1939–2011)	166
IV. fejezet: A francia konzervativizmus	171
Az ellenforradalmárok	176
Joseph de Maistre (1753–1821)	177
Antoine de Rivarol (1753–1801)	181
Louis-Gabriel-Ambroise de Bonald (1754–1840)	182
François-René de Chateaubriand (1768–1848)	185
Hugues-Félicité-Robert de Lamennais (1782–1854)	187
Jules Barbey D'Aureville (1808–1889)	190
Louis Veuillot (1813–1883)	192
Gustave Le Bon (1841–1931)	193
Léon Bloy (1846–1917)	195
Maurice Barrès (1862–1923)	196
Henri Vaugois (1864–1916)	198
Léon Daudet (1867–1942)	199
Charles Maurras (1868–1952)	200
Maurice Pujo (1872–1955)	204
Alexis Carrel (1873–1944)	205
Jacques Pierre Bainville (1879–1936)	207
Jacques Maritain (1882–1973)	207
Henri Massis (1886–1970)	213
Georges Bernanos (1888–1948)	213
Gabriel Marcel (1889–1973)	216
Gustave Thibon (1903–2001)	218
Marcel de Corte (1905–1994)	218
V. fejezet: A spanyol konzervativizmus	221
Karlista gondolkodók	222
Juan Donoso Cortés (1809–1853)	224
Jaime Luciano Balmes (1810–1848)	229
Marcelino Menéndez y Pelayo (1856–1912)	231
George Santayana (1863–1952)	231
Ramiro de Maeztu (1875–1936)	233
José Ortega y Gasset (1883–1955)	234
Salvador de Madariaga (1886–1978)	236
Ramiro Ledesma Ramos (1905–1936)	236
Juan Vázquez de Mella (1861–1928)	238
Víctor Pradera Larumbe (1872–1936)	239
Nicolás Gómez Dávila (1913–1994)	240
VI. fejezet: Az amerikai konzervativizmus	243
John Adams (1735–1826)	247
Frank S. Meyer (1909–1972)	248
Thomas Stearns Eliot (1888–1965)	248
Richard Malcolm Weaver (1910–1963)	251
Henry Regnery (1912–1996)	252
Robert Alexander Nisbet (1913–1996)	253
Peter Viereck (1916–2006)	257
Charles Wright Mills (1916–1962)	259

Russell Kirk (1918–1994)	260
Thomas Molnar (Molnár Tamás) (1921–2010)	264
William Frank Buckley, Jr. (1925–2008)	266
Samuel P. Huntington (1927–2008)	267
Barry Goldwater (1909–1998)	268
VII. fejezet: Az olasz konzervativizmus	273
A fasizmus és a konzervativizmus	279
Vincenzo Cuoco (1770–1823)	284
Vilfredo Pareto (1848–1923)	286
Alfredo Oriani (1852–1909)	287
Gaetano Mosca (1858–1941)	290
Enrico Corradini (1865–1931)	292
Luigi Pirandello (1867–1936)	293
Giuseppe Rensi (1871–1941)	294
Alfredo Rocco (1875–1935)	296
Ardengo Soffici (1879–1964)	296
Giovanni Papini (1881–1956)	298
Giuseppe Prezzolini (1882–1982)	300
Panfilo Gentile (1889–1971)	309
Giovanni Ansaldo (1895–1969)	311
Camillo Pellizzi (1896–1979)	313
Leo Longanesi (1905–1957)	313
Giovanni Volpe (1906–1984)	315
Indro Montanelli (1909–2001)	316
Ennio Flaiano (1910–1972)	319
Epilógus: Miért nincsen Olaszországban valódi konzervatív párt?	321
Miért és hogyan érdemes a konzervatív gondolkodás történetét tanulmányozni? (Hörcher Ferenc)	329
<i>Irodalomjegyzék</i>	337

Bevezetés

A konzervatív gondolkodás az utóbbi évszázadokban a nyugati társadalmat és kultúrát egyes szerzők olyan elképzelésein és művein keresztül befolyásolta, amelyek azután konkrét politikai formát is öltöttek. A konzervatív gondolkodás története Edmund Burke *Töprengések a francia forradalomról* (*Reflections on the Revolution in France*) című, a franciaországi forradalom okozta nagy társadalmi átalakulásokra válaszként született könyvével¹ vette kezdetét.

A legfőbb nehézség a jelen kötet megírásakor azon szerzők kiválasztása, akiket konzervatívként határozhatunk meg, hiszen valójában erősen széttörédezett áramlatról van szó, sokféle irányzattal, társadalomképpel, gazdasági elképzeléssel; még ha egyazon kultúrkörből nőnek is ki ezek, jó néhány ellentmondás feszül közöttük. Számos gondolkodót, akiket ez a könyv számba vesz, életében nem konzervatívként határoztak meg, ám utólag, a konzervatív gondolkodás és értékek definíciójából kiindulva felfedezhetünk műveikben olyan vonásokat, amelyek a konzervatív gondolkodáshoz kapcsolják őket. Tekintve a tárgyalt anyag hatalmas voltát, választanunk kellett (olykor egyeseket ki kellett hagynunk); könyvünk nem állítja, hogy mindenre kiterjed, csak arra törekszik, hogy szerves egészként mutasson be egy gondolati irányzatot, amely a francia forradalomtól egészen napjainkig terjed, s a benne fogant állásfoglalások gazdagsága igazán érdekessé tesz. Amit az olvasó a kezében tart, az többéves kutatás, elmélyülés és írásfolyamat eredménye. A kiemelt gondolkodók megválasztásával vitába lehet szállni, de minden döntést olyan kutatómunka előzött meg, amelyben magukat a forrásokat vizsgáltuk és ellenőriztük.

A könyv első része a konzervativizmus elemzését kínálja, felvázolja annak értékeit és történelmi eredetét. A szöveg második része a különböző (nemzeti és nemzetek feletti) kontextusokhoz kötődő konzervatív gondolkodókat vonultatja fel földrajzi alapon: Nagy-Britanniával kezdve, Franciaországon, Spanyolországon át a német nyelvű területekre tér ki (a Német Birodalomra, valamint a modern Németországra és Ausztriára). Külön figyelmet szenteltünk Itáliának, ahol nem kerülhető meg Giuseppe Prezzolini, a *Manifesto dei conservatori* (Konzervatív kiáltvány)² szerzője műveinek elemzése. A konzervativizmust kulturális és nem politikai szemszögből vizsgáltuk, noha a történelemben a politikai események filozófiai elméletekkel és gondolkodási áramlatokkal kapcsolódnak egybe, s ezért egyes esetekben az is leszűkítő (és téves) lett volna, ha nem térünk ki a politika és a konzervatív gondolkodás kapcsolatára.³

¹ Magyar nyelven: Edmund Burke: *Töprengések a francia forradalomról*. Ford. Kontler László. Budapest, Atlantisz, 1990.

² Giuseppe Prezzolini: *Manifesto dei conservatori*. Roma, Edizioni di Storia e Letteratura, 2014.

³ A szerző itt vizsgálódásának apolitikusságát hangsúlyozza, azonban a konzervativizmus elsősorban politikai ideológia, amely a hagyományos rend megváltoztatására irányuló törekvések ellenhatásaként alakult ki (*a szakmai lektor megjegyzése*).

Nem mélyültünk el ugyanakkor a konzervatív pártokhoz tartozó vagy konzervatív politikai alapálláshoz közeli politikusok állásfoglalásaiban és életrajzában, különösképpen a kortársak esetében. Az egyetlen olyan ország, ahol politikai elemzést is végeztünk, Olaszország;⁴ ebben az esetben azt vizsgáltuk, hogy vajon miért nem jött létre Olaszországban egy konzervatív párt. Az olasz konzervativizmus elemzése és az ekként meghatározható gondolkodók kiválasztása volt a legösszetettebb feladat. Noha az utóbbi években nyitottabbá vált a progresszivizmus felé, Olaszország jellemzően konzervatívabb, mint a többi európai nemzet. Ennek fő oka (ha nem számítjuk ide a fasizmus időszakát, amelynek létrejöttében sok más tényező mellett kétségkívül a konzervativizmus is szerephez jutott) az egyház erős befolyása, amelyet politikai szinten a kereszténydemokrácia testesített meg. Ha a kultúra szemszögéből vizsgáljuk Itáliát, akkor azt mondhatjuk, hogy 19. századi irodalmának számos alkotásában a konzervatív tematika az uralkodó, és a legjelentősebb olasz írók is konzervatív kulturális légkörben formálódtak. Talán elegendő felidézniük közülük a Nobel-díjas Luigi Pirandellót vagy Giuseppe Tomasi di Lampedusát és főként regényét, *A párducot (Il Gattopardo)*,⁵ amelynek tételmondatai így hangzanak: „ha azt akarjuk, hogy minden úgy maradjon, ahogy most van, mindennek meg kell változnia”, „jobb a megtapasztalt rossz, mint az ismeretlen jó”. Hasonló módon, a 20. századi olasz újságírás néhány legjelentősebb alakja is – Indro Montanellitől Leo Longanesiig és Ennio Flaianótól Giovanni Ansaldoig – konzervatív témákat tárgyalnak cikkeikben, és konzervatív alapállást mutatnak.

A konzervatív gondolkodás elemzését nem szűkítettük le Európára, és érintettük az amerikai konzervativizmust is, különösen az 1948–1953 közötti időszakból, mint például Richard M. Weaver *Ideas Have Consequences (Az eszmék következményei)*,⁶ William Buckley *God and Man at Yale (Isten és ember a Yale-en)*,⁷ Whittaker Chambers *Witness (Szemtanú)*⁸ és Eric Voegelin *Új politikatudomány (The New Science of Politics)*⁹ című munkái. Ahogyan nem lehet megírni a konzervatív gondolkodás történetét Roger Scruton brit író és az *A Political Philosophy (Politikai filozófia)*¹⁰ nélkül, hasonlóképpen nem hagyhatjuk ki Russell Kirk műveit sem, különösen a *The Conservative Mind (A konzervatív elme)*.¹¹ Az amerikai konzervativizmus története másképpen alakult, mint az európaié, és olyan alapállások jellemzik (mint a konzervatív liberalizmus és a liberális konzervativizmus), amelyek nem tartoznak az európai kulturális hagyományhoz. A tengerentúli konzervatív

⁴ A könyv eredetileg az olasz közönség számára készült, ez indokolja, hogy a szerző Olaszországgal behatóbban foglalkozik, mint a többi országgal (*a szakmai lektor megjegyzése*).

⁵ Magyar nyelven: Giovanni Tomasi di Lampedusa: *A párduc*. Ford. Füsi József. Budapest, Ulpiusház, 2007.

⁶ Richard Weaver: *Ideas Have Consequences*. Chicago, University of Chicago Press, 2013.

⁷ William Buckley: *God and Man at Yale*. Washington, DC, Regnery, 1947.

⁸ Whittaker Chambers: *Witness*. Washington, DC, Regnery, 2014.

⁹ Magyar nyelven: Eric Voegelin: *Új politikatudomány*. Ford. Dippold Ádám. Budapest, NKE Szolgáltató, 2014.

¹⁰ Roger Scruton: *A Political Philosophy. Arguments for Conservatism*. London, Continuum, 2006.

¹¹ Russell Kirk: *The Conservative Mind*. Washington, DC, Regnery, 2001.

gondolkodásban való elmélyüléshez ajánljuk az *American Conservatism. An Encyclopedia* (Az amerikai konzervativizmus enciklopédiája) című könyvet,¹² amely kitér az amerikai konzervativizmus minden ágára (és nem csak arra), s nagy előnye, hogy egybegyűjti a konzervatív oldal neveit és elképzeléseit. Ahogyan Bruce P. Frohnen, Jeremy Beer és Jeffrey O. Nelson, a kötet szerkesztői hangsúlyozzák az előszóban, az *American Conservatism* célja hozzájárulni, hogy „megértsük, mit jelentett és mit jelent napjainkban konzervatívnak lenni Amerikában”, hiszen ahogy Ted V. McAllister, a Popperdine Egyetem politikai elemzője kijelentette:

„Az amerikai konzervativizmus története mind a mai napig nincsen megírva. Az akadémiai történész *establishment* évtizedeken keresztül nem vett tudomást az amerikai konzervatív gondolkodásról, úgy kezelte, mint érdekcsoportot. Csak Ronald Reagan meglepő és kitartó felhívásainak eleget téve kezdtek el a történészek komolyan venni a magukat konzervatívként definiáló gondolkodók tudományos közléseit. Lassanként egyre gazdagabb lett a történeti irodalom e tárgykörben. Ugyanakkor az amerikai konzervatív gondolkodás történetének feldolgozása egyelőre még így is részleges és befejezetlen.”¹³

Ha az amerikai konzervativizmus történetéről szóló kiadványokból kevés jelenik meg, és ezek is csak részletkérdéseket tekintenek át, Európában és főként Olaszországban a konzervatív gondolkodással foglalkozó könyvek száma még csekélyebb, és teljességgel hiányzik a szerves áttekintés belőlük. Az *American Conservatism* szerkesztői fel is teszik a kérdést a mű bevezetőjében: ha a konzervatív gondolkodás címszava alatt sok egymástól eltérő irányzatot érthetünk, hogyan lehetséges egységes társadalmi és politikai filozófiaként tekinteni rá. Erre a kérdésre keresi a választ George Nash a *Conservative Intellectual Movement in America since 1945* (A konzervatív értelmiségi mozgalom Amerikában 1945 óta) című könyvében,¹⁴ amely felvázolja a konzervativizmus történetét az Amerikai Egyesült Államokban a II. világháborútól az 1990-es évekig.

Az, hogy nem mélyültünk el olyan liberális-konzervatív gondolkodók életrajzában, mint Tocqueville és von Hayek, azzal a döntéssel magyarázható, hogy csak azon szerzők gondolkodását foglaljuk össze, akik megfelelnek a klasszikus konzervatív gondolkodás jellemzőinek (melyekről majd a könyv során adunk számot). Ez nem jelenti azt, hogy *Az amerikai demokrácia* (*De la démocratie en Amérique*),¹⁵ illetve *A régi rend és a forradalom* (*L'Ancien Régime et la Révolution*)¹⁶ című munkáiban Tocqueville ne fejtett volna ki olyan nézeteket, amelyek a konzervatív gondolkodás körébe tartoznának, ám ha filozófiáját teljeskörűen vizsgáljuk, azt találjuk, hogy a liberális alapálláshoz áll közelebb. Ez akkor is igaz,

¹² Bruce Frohnen – Jeremy Beer – Jeffrey O. Nelson (szerk.): *American Conservatism. An Encyclopedia*. Wilmington, ISI Books, 2006.

¹³ Frohnen–Beer–Nelson (2006): i. m. X.

¹⁴ George Nash: *Conservative Intellectual Movement in America since 1945*. New York, Basic Books, 1976.

¹⁵ Magyar kiadása: Alexis de Tocqueville: *Az amerikai demokrácia*. Ford. Ádám Péter et al. Budapest, Európa, 1993.

¹⁶ Magyar kiadása: Alexis de Tocqueville: *A régi rend és a forradalom*. Ford. Hahner Péter. Budapest, Atlantisz, 1994.

ha vitathatatlan, hogy a forradalmat ellenző szerzők befolyása nyomán ő is arisztokratikus módon távol tartotta magát a néptől és a közvetlen demokráciától. Az 1848-as forradalmakat elemző írásaiban, amelyeket a *Emlékképek 1848-ról (Recollections)* című művében¹⁷ találhatunk, három konzervatív jellemzőt vonultat fel: a hagyományos struktúrák védelmét, a diktatúra elvetését és az *a priori* meglátásokra alapozott társadalomkép elutasítását.

Von Hayek esetében elegendő idéznünk *Why I am not a Conservative* (Miért nem vagyok konzervatív) című, 1960-as írását, amely a *The Constitution of Liberty* (A szabadság alkotmánya) könyvben¹⁸ olvasható, s amelyben az amerikai szerző maga írja le, miért is nem tekinthető konzervatív gondolkodónak. Nem vettük tehát figyelembe e döntésünknel J. Arthur Bloom véleményét, amelyet a *The American Conservative* hasábjain tett közzé *Why Hayek is a Conservative* (Miért konzervatív Hayek)¹⁹ címmel, s amelyben azt állítja, hogy Hayek igenis a konzervatívok közé sorolandó.

Végezetül említést kell tennünk a katolikus egyházzal és általában a kereszténységről. A vallásnak központi szerepe van minden konzervatív gondolkodó életében. Minden modernizációs kísérlet és az utóbbi években megjelent progresszivisták álláspontjainak ellenére az egyház marad a modern világ legjelentősebb hagyományos intézménye. A katolikus gondolkodók például, kezdve magukkal a pápákkal, meghatározó módon járultak hozzá a konzervatív gondolkodás elterjedéséhez. XVI. Benedek állásfoglalásai, II. János Pál antikommunizmusa, XIII. Leó *Rerum novarum* enciklikája²⁰ és IX. Pius *Syllabus*²¹ csak néhány példa erre. Általánosságban elmondható, hogy a konzervatív állásfoglalások az egyház tradicionalista ágához köthetők, és az 1960-as évek óta többnyire a II. vatikáni zsinat által bevezetett újításokkal szembeni ellenállás jegyében születtek.

E könyvnek az a célja, hogy a „konzervatív” jelző az előítéleteket meghaladva pozitív kicsengésűvé váljon. Ezek az előítéletek gyakran a konzervatív gondolkodás hiányos vagy semmilyen ismeretén alapulnak, és az a hatásuk, hogy a közgondolkodásban a konzervativizmust az egy helyben topogással vagy a visszafelé haladással azonosítják. Az is célunk, hogy a legfőbb európai konzervatív gondolkodók műveiből kiindulva hangsúlyozzuk a különbségeket a konzervativizmus és más filozófiai irányok között, mint például a reakcionizmus vagy a libertarizmus, amelyeket túlságosan gyakran kevernek össze azzal, amit a konzervatívok vallanak. Arra törekedtünk tehát, hogy szilárd és jól körülírható kulturális alapot nyújtsunk a jelen társadalmának, amelyben a progresszivisták diadala nyomán a hagyományos értékek és konzervatív gondolatok egyre inkább háttérbe szorulnak.

Szilárdan meg vagyok róla győződve, hogy a konzervatív politikai kultúra újjászületése csak az előttünk élt szerzők műveinek tanulmányozásából és ismeretéből fakadhat, anélkül hogy megkérdőjeleznénk azokat az értékeket, amelyek évszázadokon keresztül jellemezték ezt a politikai és kulturális irányt.

¹⁷ Magyar kiadása: Alexis de Tocqueville: *Emlékképek 1848-ról*. Ford. Ádám Péter. Budapest, Európa, 2011.

¹⁸ Friedrich August von Hayek: *The Constitution of Liberty*. Chicago, University of Chicago Press, 2011.

¹⁹ Arthur Bloom: Why Hayek is a Conservative. *The American Conservative*, 2013. május 8.

²⁰ Magyar nyelven: XIII. Leó: *Rerum novarum* (1891). Ford. Dér Katalin.

²¹ Magyarul: IX. Pius: *Syllabus* (1864).

I. fejezet

A konzervativizmus: értelmezések, elképzelések és alapelvek

Mi a konzervativizmus?

A „konzervatív” kifejezés napjaink olasz társadalmában negatív jelentést vett magára, szinte a „túlhaladott” szinonimájává vált. Olaszországban szinte senki nem vallja magát konzervatívnak, legfeljebb *jobboldalinak*, bár már ez a besorolás is kimegy lassan a divatból a politikai élet átalakulásával és a 20. századra jellemző szembenállások eltűntével.

Ha a szó eredetét nézzük, az a személy konzervatív, aki szembehelyezkedik a változásokkal, és „a politikában a hagyomány értékét támogatja, és ellenez minden progresszív ideológiát arra törekedvén, hogy megőrizze a hagyományos társadalmi és politikai struktúrákat”.²²

Leo Longanesi csattanós aforizmáinak egyikével így foglalta össze ezt az alapállást: „Konzervatív vagyok egy olyan országban, ahol nincsen mit konzerválni.” Ugyanis ha a 21. századi társadalmat uraló mentalitást vizsgáljuk, azt látjuk, hogy semmi sincs távolabb tőle, mint a konzervatív eszmék.

Gennaro Malgieri a *Conservatori. Da Edmund Burke a Russell Kirk*²³ (Konzervatívok Edmund Burke-től Russell Kirkig)²⁴ című könyvének előszavában rövid, de lényegre törő meghatározást ad a konzervativizmusról: „A konzervativizmus még mielőtt politikai tan volna, spirituális érzés és kulturális hivatás.”²⁵

A konzervativizmus a francia forradalom által hozott változásokkal szemben jött létre, és azt vállalja fel, hogy megvédi a középrétegeket, amelyeket maga alá gyűrt a hagyományos értékeket, köztük a közösség értékét leromboló központosított állam. Tette ezt védve

„az egyre inkább elengedhetlenné váló értékeket, mint a hagyomány (szemben a haladással), az előítélet (szemben a rációval), a tekintély (szemben a hatalommal), a szabadság (szemben

²² A „conservatore” szócikk a *Treccani* értelmező szótárban.

²³ Gennaro Malgieri (szerk.): *Conservatori. Da Edmund Burke a Russell Kirk*. Milano, Il Minotauro, 2006.

²⁴ A kiadó megjegyzése a formázással kapcsolatban: a hivatkozott irodalmi tételek címe első előfordulásnál eredeti nyelven, illetve magyar fordításban is szerepel. Amennyiben a jelen mű megjelenésének időpontjában nem állt rendelkezésre magyar fordítás, akkor első helyen az eredeti cím szerepel (*kurzíválva*), zárójelben a magyar fordítás (álló betűvel szedve), ha viszont a hivatkozott mű magyar fordításban is elérhető, akkor első helyen a magyar fordítás, zárójelben pedig az eredeti cím olvasható, mindkettő *dőlttel* szedve. A visszautalások, későbbi említések ugyanezt a logikát követik: a magyar nyelven nem elérhető könyvek eredeti, a fordításban is fellelhetők pedig megszokott magyar címükkel szerepelnek.

²⁵ Malgieri (2006): i. m. 9.

az egyenlőséggel), a magántulajdon (szemben az állami tulajdonnal), a vallás (szemben a moralitással), a közösség (szemben az egyénnel).²⁶

Moeller van der Bruck véleménye szerint a konzervatív személy nem a múltba tekint, hanem az örökkévalóságra:

„Megőrizni nem annyit jelent, hogy megkapni és aztán továbbadni valamit. Az intézményes vagy elvi formák megújítását jelenti, mégpedig annak érdekében, hogy az ember megmaradhasson a történelem viharai közepette szilárdan ugyanazon értékekbe gyökerezve. A modernitással, vagyis a bizonytalanság korszakával szemben nem elegendő már a múlt bizonyosságait felmutatni, hanem új bizonyosságokat kell tervezni, felvállalva és elfogadva ugyanazokat a kockázatokat, amelyek a korszakot meghatározzák.”²⁷

A konzervatív ember a fennálló rendet védelmezi, igyekező fenntartani a társadalmi és politikai egyensúlyt a társadalom hanyatlása közepette, és felteszi magának a kérdést, hogy milyen veszteségek származnak a modernitás terjedéséből, amely a hagyomány helyébe a rációt állítja.

A stabilitás napról napra ritkább alaphelyzet, mivel a politikai szereplők közül egyre többen olyan gondolatok, eszmék és életfelfogások hordozói, amelyek nem csupán eltérnek egymástól, hanem sokszor szöges ellentétben is állnak egymással. Éppen ezért a konzervatívok szerepe stratégiai fontosságú ahhoz, hogy megmaradjanak a hagyomány értékei és szabályai, s megőrizhető legyen a társadalom az olyan forradalmaktól és felfordulásoktól, amelyek megváltoztatnák alapvető struktúráját. Carlo Mongardini és Maria Luisa Maniscalco *Il pensiero conservatore* (A konzervatív gondolkodás) című könyvében²⁸ három perspektívát különít el a konzervativizmus vizsgálatában:

1. A konzervativizmus mint ideológiai alapelv elemzése: ilyenkor a megőzésre törekvés szerteágazó motivációit és a konzervatív tendenciákat az egyes történelmi körülményekhez kötő kapcsolatokat, valamint – általánosságban – ezek sikerességét vizsgáljuk;
2. a konzervativizmus mint politikai filozófia elemzése: ilyenkor a korlátok elméletét vizsgáljuk az átalakulás és változás folyamatán belül;
3. a konzervativizmus mint politikai gyakorlat elemzése: ilyenkor különféle politikai rendszerek összefüggésében vizsgáljuk a konzervativizmust, és azokat a sajátosságokat kutatjuk, amelyek lehetővé teszik egy adott társadalmi és politikai rendszer megőrzését.”²⁹

Meg kell állnunk, hogy kiemeljük a konzervatívok szerepét a mai társadalomban, különös tekintettel a társadalmi rend problémájára. Miután a politikában ma tömegek

²⁶ Robert Nisbet: *Konzervativizmus: álm és valóság*. Ford. Beck András. Pécs, Tanulmány, 1996. Az idézett részlet Spartaco Pupónak az olasz kiadáshoz írt előszavából származik.

²⁷ Giuseppe A. Balistreri: *Filosofia della Conservativa Revolution: Arthur Moeller van den Bruck*. Milano, Lampi di Stampa, 2004. 351.

²⁸ Carlo Mongardini – Maria Luisa Maniscalco: *Il pensiero conservatore. Interpretazioni, giustificazioni e critiche*. Milano, Franco Angeli, 1999.

²⁹ Mongardini–Maniscalco (1999): i. m. 15.

léptek színre, a konzervatív gondolkodás iránti igény napjainkban éppen a jelenleg folyó mély változásokból fakad:

„A konzervatív gondolkodás a modern társadalom egyik tendenciája, az egyik mód, ahogy kifejezésre juttatjuk a folyamatosság iránti igényünket és ennek értékét abban az összetett kulturális helyzetben, amelyben a folytonos változás elsődleges értékévé vált. A folytonosság nem lehet egyenlő a hagyomány, a múlt pusztaság és reflektálatlan ismétlésével. Arra van szükség, hogy a társadalom összetett voltából és a változó történelmi helyzetekből okulva épüljön fel, tekintetbe véve a gazdasági és kulturális folyamatokat és a felmerülő új igényeket. Mindig, amikor a változás tendenciája felerősödik, amikor háttérbe szorul a valósággal való kapcsolat, újból felmerül a konzervativizmus alapelve: a folytonosság újra előtérbe helyezése és a változással szembehelyezett hagyomány.”³⁰

A konzervativizmus olyan egyetemes értékekhez kötődik, amelyek túlnyúlnak bizonyos történelmi időszakokon, mindenkor érvényesek, és éppen ezért lehet történelmi, idealista, funkcionális és szociológiai-transzcendens, ha kategóriákat akarunk felállítani.

A konzervatív ember a mai társadalomban azonban paradox helyzetbe kerülhet, amennyiben nem tud azonosulni a megőrizni kívánt értékekkel, és szükségszerűen közelebb sodródik a progresszívista irányzatokhoz, amelyek célja, hogy felülírják a jelenlegi társadalmat szabályozó törvényeket. Ebből a nézőpontból, ahogyan Georg Simmel megjegyzi, a konzervativizmus jelentheti a változások elutasítását és a *status quo* megőrzését, de úgy is értelmezhető, hogy a változásokat az élő társadalomhoz kívánja valaki igazítani, a „megújítva megőrzés” elve értelmében. Mi akkor tehát a konzervativizmus szerepe?

„Természetesen meg kell őriznie azokat az értékeket, amelyek nem helyettesíthetők másokkal, ugyanakkor nyitnia kell az új idők kihívásaira; nem szabad steril módon szembehelyezkednie az újdonsággal, hanem részt kell benne vennie, mégpedig olyan szellemiséggel, amely nem mond le a polgári együttélés elképzeléséről, amely a személy méltóságán alapszik, és különböző és mégis összetartozó közösségek létrehozására törekszik, alapja pedig a természetes jog, a népek és kultúrák tisztelete, a szuverenitás és a szabadságot védelmező tekintély.”³¹

Roger Scruton életének nagy részét a konzervativizmus tanulmányozásának szentelte, és számos könyvet publikált ebben a tárgykörben, köztük az *A Political Philosophy* (Politikai filozófia)³² és a *How to Be a Conservative* (Hogyan legyünk konzervatívok)³³ című művekkel. Ez utóbbi kötet VII. fejezetében, amely a *The Truth in Multiculturalism* (A multikulturalizmus igazsága) címet viseli, leírja a konzervativizmus megszületését és kapcsolatát a felvilágosodás ideológiájával:

³⁰ Mongardini–Maniscalco (1999): i. m. 20.

³¹ Gennaro Malgieri: *Conservatori europei del Novecento. Un'antologia*. Roma, Pagine, 2014. 49.

³² Scruton (2006): i. m.

³³ Roger Scruton: *How to Be a Conservative*. London, Bloomsbury Continuum, 2014.

„A konzervativizmus mint politikai filozófia a felvilágosodással egyszerre születik. Nem lett volna lehetséges a létrejötte a tudományos forradalom, a vallási konfliktusok meghaladása, a laikus állam felemelkedése és a liberális individualizmus diadala nélkül. A konzervatív gondolkodók többsége felismeri azokat az előnyöket, amelyek a polgárság új felfogásából származnak, amely a néphatalomra és a kijelölt (részben választott) államhatalomra bízva képviselést. Ugyancsak felismerik azt a forradalmi átalakulást, amely ebből a felfogásból következik. A felvilágosodástól fogva a konzervatív gondolkodók kezdik felfogni, hogy a felelősséget a társadalomban fentebb elhelyezkedőknek kell viselniük az alacsonyabb sorsúakért, és nem fordítva. A kormányzást végzőknek kell felelniük azok előtt, akiket kormányoznak, és a felelősséget minden szinten nem kötelezően, hanem önként viselik a társadalom tagjai. Ugyanakkor a konzervatívok figyelmeztetést intéztek a felvilágosodással szemben. Johann Gottfried Herder (1744–1803), Joseph de Maistre (1753–1821), Burke és mások véleménye szerint a felvilágosodásnak nem lett volna szabad teljesen szakítania a múlttal. Egész filozófiájának csak úgy van ugyanis értelme, ha illeszkedik abba a kulturális háttérbe, amely időben megelőzi. A liberális individualizmus az ember állapotának új és sok szempontból perspektivikus látásmódját hozta, de függött azoktól a hagyományoktól és intézményektől, amelyek a népet olyan formában fogták össze, amelyet a pusztán individualisztikus világnézet sohasem tudott volna létrehozni. A felvilágosodás az egyetemes emberi természetről beszélt, amelyet egyetemes erkölcsi törvény vezérel, s azt hirdette, hogy az állam a polgárok egyetértésével jön létre. A politikai cselekvésnek tehát az egyes személyek szabad döntéseinek kell alapulnia, hogy megvédjék azokat az intézményeket, amelyek lehetővé teszik a szabad döntést. Ez mind szép, logikus és ösztönző. Ám nincs értelme a nemzeti állam kulturális öröksége és azon társadalmi formák nélkül, amelyek ebben létrejöttek.”³⁴

Heidegger szerint a konzervativizmusnak „az a hivatása, hogy megőrizze a lét demokratikus voltát, amely a következő lényegi elemeken nyugszik: *Führung* – vezetés; *Volk* – nép; *Erbe* – örökség; *Gefolgschaft* – a követők közössége; *Bodenbeständigkeit* – a saját földhöz való ragaszkodás”, és úgy jellemezhető, mint szembenállás az értékek lerombolásával, amit a nihilizmus képvisel. Össze tudjuk vetni tehát Ernst Jünger és Heidegger gondolatait:

„A diagnózis, amely a nihilizmus »betegségét« állapítja meg, arra indít bennünket, hogy előrevetítsük az »ellenállás« és »anarchia«, a »vadság« új határvonalát, amely szemben áll az »értékek degradálásával«, amely a nihilizmus sajátja, elterjedt és veszélyes állapot. Az egyén hivatása, hogy ellenálljon a »régie berendezkedés szétesésének« és »minden hagyományos erőforrás felélésének«.”³⁵

A konzervativizmus – szemben a tradicionalizmussal – összeköti a nemzedékeket, lehetővé teszi a múlt örökségének megőrzését és továbbadását azok számára, akik utánunk jönnek:

„A múlt azért fontos, mert olyan személyek cselekedeteit tartalmazza, akiknek elkötelezettsége és szenvedései nélkül mi magunk nem is léteznénk. Ezek az emberek alakították ki országunk körvonalait, hozták létre intézményeit és törvényeit, és küzdöttek azért, hogy örökjenek

³⁴ Scruton (2014): i. m. 107.

³⁵ Scruton (2014): i. m.

ezek felett. Bármiképpen fogjuk is fel azokat a társadalmi kötelezettségeket, amelyek ránk vonatkoznak, tartozunk nekik az emlékezéssel. Mi nem csupán tanulmányozzuk a múltat, hanem örökölni kapjuk azt, és az örökség nem csupán tulajdonjoggal jár, hanem a megtartás kötelezettségével is azok számára, akik utánunk jönnek. Nem herdálhatjuk el lusta módon azokat a dolgokat, amelyekért egyesek küzdöttek és akár az életüket is adták, mert ez mások tulajdona, azoké, akik még meg sem születtek. A konzervativizmust ebből a nézőpontból kell szemlélőnk: a nemzedékek közötti dinamikus viszony szemszögéből. Az emberek fájdalmat éreznek, ha elpusztul valami, ami kedves a számukra, hiszen ez összetöri a bizalomra épülő gondoskodást, amennyiben kizárja azokat, akik korábban éltek, és elhomályosítja a kötelességet azok iránt, akik utánunk jönnek.”³⁶

A konzervativizmus ellentéte a progresszizmus. A haladás elve uralta a nyugati gondolkodást 1750 és 1900 között, szorosán összefonódva a gazdasági fejlődésbe vetett hittel. A haladáspártiság nem csupán a kapitalizmus sajátja, hanem a kommunizmus alapjait is jelenti. A tudósok ugyanakkor nem értenek egyet abban, hogy mikor született meg a haladás fogalma. Míg J. B. Bury 1920-ban írt *The Idea of Progress* (A haladás eszméje) című könyvében³⁷ születését a 17. századnál korábbi időszakra teszi, más kutatók, mint Ludwig Edelstein és E. R. Dodds úgy vélik, hogy egyenesen az ókori Görögországban kell keresni a fogalom eredetét. Ezzel ért egyet Robert Nisbet is *History of the Idea of Progress* (A haladás eszméjének története) című 1980-as könyvében,³⁸ amelyben úgy véli, hogy a keresztény történelemfilozófia is magáévá tette a haladás fogalmát. Ezután a haladás tanát vallotta a klasszikus liberalizmus is (amely kiemeli a szabadpiac fogalmát), az állami liberalizmus (a jóléti állam fogalmával) és a szocializmus is. Így ellentét alakul ki egyik részről a haladás különböző formáit valló puritánok, klasszikus liberálisok és darwinisták, másik részről a reakciósook, a tradicionalista katolikusok és konzervatívok között, akik viszont elvetik a haladás fogalmát. Ebből születik meg a progresszizmus, az az ideológia, amelynek alapja az a felfogás, hogy a társadalmi és történelmi haladás elkerülhetetlen, és el fog vezetni egy olyan történelmi korbba, amelyet a teljes szabadság, a társadalmi és gazdasági egyenlőség jellemez majd. A progresszizmus atyjai Francis Bacon, Bentham, Mill, Rousseau, Marx, Comte, Edward Bellamy, Condorcet... A progresszizmus több ágra oszlik, ezek egyike Bacon tudományos progresszizmusa, aki a haladást a tudományos és technológiai ismeretek fejlődésével azonosítja. Ettől eltérően a társadalmi progresszizmus úgy véli, hogy az ember természetét a politikai reformok révén lehet megváltoztatni.

A társadalom remélt átalakítása csakis olyan központi kormányzással lehetséges, amely kellő erőforrásokkal rendelkezik ennek végigviteléhez. A konzervatívok véleménye ezzel szemben az, hogy a progresszista reformok az emberi természet

³⁶ Scruton (2014): i. m. 235.

³⁷ John Bagnell Bury: *The Idea of Progress. An Inquiry into its Origin and Growth*. New York, Dover Publications, 1955.

³⁸ Robert Nisbet: *History of the Idea of Progress*. New York, Basic Books, 1980.

alapvető félreértéséből és abból származnak, hogy nincsenek tekintettel a gonosznak a világban kifejtett működésére.

Hermann Lübbe német filozófus, aki több tucat könyv szerzője, amelyek közül a legjelentősebbek a *Religion nach der Aufklärung* (Vallás a felvilágosodás után),³⁹ a *Politik nach der Aufklärung* (Politika a felvilágosodás után),⁴⁰ és azt is megírta, melyek a konzervatív viselkedés alapvető szabályai.

„1. Konzervatív az a kultúra, amely a haladás áráként a páratlan kulturális kincsekben tett károk miatti fájdalomtól fakad. Ám ez a fájdalom ugyanakkor nem jelenti minden haladás szemellenzős elutasítását.

2. Konzervatív az a gyakorlat, amellyel védjük a pótolhatatlan dolgokat az aktuális vagy előre látható fenyegető veszélyektől. [...] mindaz, aki helyesnek és feltétlenül fontosnak ítéli az ilyesmit, és meg szeretné menteni a fenyegető módon változó körülmények közepette.

3. Konzervatív az az igény, hogy érvényes legyen egy olyan alapvető szabályzat, miszerint a tudományban éppúgy, mint a politikában a haladást kell megindokolni, és nem a hagyományokat kell magyarázni.

4. Konzervatív annak elismerése, hogy előnyt kell élveznie a katasztrófák megelőzésének az utópiák megvalósításával szemben. Bizonyosabb politikai értelemben a kiiktatandó rossz dolgokat néven nevezni, semmint ráhagyatkozni az ismeretlen boldogság elképzelésére.”⁴¹

A konzervatívok nemcsak a francia forradalmat ítélik el, mint magában álló eseményt, hanem mindazokat a gazdasági és erkölcsi következményeket is, amelyek belőle származtak. A kezdeti konzervativizmus alapja a középkori európai társadalom, és ezért a modernitás vívmányaiban nem az individuum önállóbbá válását, hanem éppen elidegenedését látja. Ezért a konzervatív gondolkodás szembehelyezkedik a Voltaire, Diderot és Kant által hirdetett racionalizmussal és individualizmussal.

„A konzervativizmus két évszázadának meghatározó témái voltaképpen nem egyebek azon megfontolások kibővítésénél, melyeket Burke konkrétan a forradalmi Franciaország kapcsán vetett fel. Burke világosan látta, hogy a francia forradalom végső soron európai forradalom, e felismerést azonban csak olyan későbbi elszánt tradicionalisták fejtették ki aprólékosan írásaikban, mint Bonald, De Maistre és Tocqueville. Burke mellett az ő műveik rajzolják meg annak a történelemfilozófiának a körvonalait, mely szöges ellentétben áll a whig vagy progresszív filozófiával; náluk találhatjuk meg továbbá a feudalizmus, illetve az olyan történeti képződmények, mint a patriarchális család, a helyi közösségek, az egyház, a céhek és a régiók jelentőségének szabatos bemutatását, melyek a természetjogi filozófusok központosító, individualizáló törekvése nyomán a 17. és a 18. században csaknem eltűntek az európai politikai gondolkodásból. Hobbes, Locke és Rousseau írásai a tradicionális társadalmat s annak történetileg kialakult csoportjait és hagyományait alig említik, s ha igen, akkor szinte mindig kritikái éllel. Számukra az egyén realitása volt az elsődleges; az intézmények csak a háttérrel szolgáltatták. Burke bármely más gondolkodónál többet tett azért, hogy ez az individualista

³⁹ Hermann Lübbe: *Religion nach der Aufklärung*. Graz–Wien–Köln, Styria, 1986.

⁴⁰ Hermann Lübbe: *Politik nach der Aufklärung*. München, Fink, 2001.

⁴¹ Martin Rhonheimer: Konservatismus als politische Philosophie. Gedanken zu einer „konservativen Theorie”. In Gerd-Klaus Kaltenbrunner (szerk.): *Die Herausforderung der Konservativen. Absage an Illusionen*. Freiburg, Herder, 1974.

perspektíva gyökeresen megváltozzék. A *Töprengések* a forradalom és a forradalomhoz vezető természetjogi elméletírók munkásságának elutasításával kulcsszerepet játszott a nézőpontok azon jelentős átrendeződésében, mely a 18. századból a 19. századba való átmenet során zajlott le Európában. A *Töprengések* megjelenését követő emberöltő alatt egy egész, lényegét tekintve felvilágosodásellenes *Aufklärung* lobbant lángra Nyugaton. Az a hang, melyet Franciaországban Bonald, De Maistre és Chateaubriand, Angliában Coleridge és Southey, német területen Haller, Savigny és Hegel, Spanyolországban pedig Donoso y Cortes és Balmes képviselt, mindenütt visszhangra talált. Amerikában John Adams, Alexander Hamilton és a »roanoke-i« John Randolph szintén megfogalmazták a maguk intéseit és javaslatait. Mindezek az európaiak és amerikaiak prófétaként tisztelték Edmund Burke-öt.”⁴²

Konzervatívnak lenni, ahogy ezt Jünger fogalmazza meg Albrecht Erich Günther egy mondatából kiindulva, annyit jelent, hogy „ragaszkodni ahhoz, ami tegnap volt, de úgy élni azt meg, mint ami örökre érvényes”.⁴³ Ugyanebben a könyvében, amelyet Rivarolról, a francia gondolkodóról írt, leírja azokat a célkitűzéseket, amelyek szerinte a konzervativizmust jellemzik:

„Egy százötven éve halott szerző, aki egymaga próbált szembenézni a születőfélben lévő forradalommal, vajon milyen jelentőséggel bírhat a mi korunk számára, vagyis egy olyan időszakban, amikor ez a forradalom már dicsőségesen megszilárdult, mindenütt érezteti a hatását, minden területen és az egész bolygón, elméletben és gyakorlatban, a szokásokban éppúgy, mint az intézményeinkben? Már jó ideje leáldozott azoknak a birodalmaknak, amelyek távolságot tartottak ezektől az új eszméktől, mint Poroszország, Ausztria és Oroszország, és talán ide sorolhatjuk Törökországot is. Az a tény, hogy szinte egyszerre szorultak ki a történelem sakk-táblájáról, sejteti, hogy milyen erejű támadással kellett szembenézniük. Míg ebben az esetben a támadáshoz olyan képeket társíthatunk, mint a szétzúzott koronák, más országokban a változás leginkább úgy megy végbe, mint valamiféle vegyi folyamat, finom megkülönböztetések révén. Mindezt lehet területi szempontból is vizsgálni, ám 1789 eszméinek diadala az időben is terjed a konzervatív hatalmak, a személyes uralmon alapuló rendszerek, tömegeken uralkodó birodalmak ellen, a helyreállított monarchiákkal, a polgári királyságokkal és a tőkés polgársággal szemben. A várakat, kastélyokat lerombolják vagy múzeumokká alakítják még ott is, ahol király uralkodik. A »konzervatív« kifejezés nem a legszerencsésebb szóalkotás. Olyan jellegzetességet hordoz, mintha csak az időre vonatkozna, és a restauráció szándékát olyan formákra és valóságokra irányítja, amelyek már nem fenntarthatók. Napjainkban az, aki konzerválni akar valamit, szükségképpen a gyenge oldalt képviseli.”⁴⁴

Mohler egy cikkében, amelyet a *La Destra* folyóirat 1972. évi 3. számában tett közzé *Perché non conservatore?* (Miért ne legyen az ember konzervatív?) címmel, megfogalmazta az úgynevezett konzervatív paradoxont:

„Meglepő módon a konzervatívok ma már nem a status quo megőrzése mellett kardoskodnak. Az az általános vélekedés, hogy a konzervatívok azok, akik ragaszkodnak a status quóhoz, vagy egyenesen a múlt feltámasztásán fáradoznak, és a baloldal volna az, amely meg akarja változtatni a status quót, és ajtót akar nyitni a jövő felé.”

⁴² Nisbet (1996): i. m. 15–16. Beck András fordítása.

⁴³ Ernst Jünger: *Rivarol (1753–1801)*. Frankfurt am Main, Klostermann, 1956b.

⁴⁴ Jünger (1956b): i. m.

Abban áll a paradoxon, hogy napjainkban a konzervatívok az elégedetlenek, változást szeretnének, ezzel szemben a haladáspárti, baloldali erők azok, amelyek a *status quo* megőrzését kívánják. A konzervatívok ugyanis:

„[K]atasztrofálisnak ítélik meg a jelenlegi külpolitikát és gazdaságpolitikát, nem elégedettek sem a hadsereg, sem az egyetemek és iskolák jelenlegi állapotával, és nem fogadják el a szex steril és tömegtermékké silányított felfogását, amit nyugtatóként adagolnak mindehhez. [...] Még a legkevésbé konvencionális konzervatív sem gondolta volna nem sokkal ezelőttig, hogy hirtelen bebizonyosodik róla: ő a valódi forradalmár (az egyetlen, aki nem fogadja el a status quót), mivel úgy véli, van jobb út annál, mint amin előrevánszorgunk birkanyájként.”⁴⁵

Mohler nem fogadja el azt a törekvést, hogy Burke gondolkodását kellene általánosítani minden korra és minden környezetben. Véleménye szerint Burke elmélete a saját korának Nagy-Britanniájára alkalmazva igaz, és aki német területen alkalmazná ezt, téved, mert ott nincsen érvényessége.

Ideológia-e a konzervativizmus?

A konzervativizmus legnagyobb kutatói között feltétlenül meg kell említenünk az amerikai Robert Nisbetet, a konzervatív gondolkodás mérföldkövének számító *The Quest for Community* (A közösség keresése)⁴⁶ szerzőjét.

A *Policy Review* című folyóiratban publikált tanulmányában Nisbet meghatározta, melyek a konzervativizmus alapvető építőelemei:

„Melyek ezek az alapelvek? Az első ezek közül a vallás elkerülhetetlenül szükséges voltának és a szent dolgok értékének biztos tudatossága. A második a család fontossága, részint mint neveletésünk eredendő magja, tágabb értelemben pedig a családi kapcsolat autonómiája a politika szabályozásában. Harmadikként a társadalmi rang, a társadalmi rend hierarchiájának a kiemelkedő szerepe, tekintet nélkül arra, hogy ehhez a pozícióhoz érdemből jutott valaki, vagy sem. A negyedik a tulajdon rendkívüli fontossága, főként a földtulajdoné, de minden kézzelfogható magántulajdoné is. Ötödik: a köztes társadalmi csoportosulások (egyházak, egyesületek, társulatok, társadalmi osztályok stb.) szükséges volta, amelyek mindegyike a saját joga szerint értékelendő, és értékes szerepet játszik mintegy csapágy gyanánt az egyén és az állam hatalma között. A hatodik alapelv a helyi és tartományi közösség fontossága, amelyek számára a lehető legszélesebb autonómiát kell biztosítani a központi, nemzeti kormány részéről. A hetedik: a hagyomány értéke az előírásokat tartalmazó joggal és az adminisztratív határozatokkal szemben egy adott társadalmon belül. A nyolcadik: a politikai hatalom lehető legnagyobb mérvű decentralizációja és szétosztása.”⁴⁷

⁴⁵ Armin Mohler: *Perché non conservatore? La Destra*, (1972), 3.

⁴⁶ Robert Nisbet: *The Quest for Community*. Wilmington, ISI Books, 2014.

⁴⁷ Robert Nisbet: *The Dilemma of Conservatives in a Populist Society. Policy Review*, (1978), 3. 91–104.

A konzervativizmust elemezve a tudósok több alkalommal is feltették a kérdést, hogy vajon ideológiáról van-e szó: a legjelentősebb filozófiai iskolák nem tekintik annak, de léteznek ezzel szemben álló vélemények is. A leghíresebb ezek közül Robert Nisbet elgondolása, aki *Konzervativizmus: álom és valóság (Conservatism: Dream and Reality)*⁴⁸ című könyvében elmagyarázza, hogy miért kell a konzervativizmust ideológiaként számontartanunk. Nisbet úgy véli, hogy a konzervativizmus a történelem három legfontosabb ideológiájának egyike a szocializmus és a liberalizmus mellett, és azzal vádolja meg a szerzőket, akik nem sorolják az ideológia fogalma alá, hogy „lehatárolt a világlátásuk”.

Azok a szavak, amelyekkel Nisbet a *Konzervativizmus: álom és valóság* című könyv előszavát kezdi, nem hagynak kétséget, nem engednek találgatásokat afelől, mit gondol az ideológia és a konzervativizmus kapcsolatáról: „A liberalizmus és a szocializmus mellett a konzervativizmus az elmúlt két évszázad legfontosabb nyugati politikai ideológiája.”⁴⁹

A szerző elmagyarázza, hogy az, aki nem tartja ideológiának a konzervativizmust, ezt azért teszi, mert úgy véli, hogy a konzervatív gondolkodásban „nincsen meg az az aktivizmus és reformszellem, amelyet az ember feltételez egy ideológiáról”. Az ilyen gondolkodó Nisbet véleménye szerint az ideológiáról leszűkítő látásmóddal rendelkezik, mivel az valójában a politikai és a kulturális szférát is magában foglalja:

„Tömören megfogalmazva ideológiának tekinthető az erkölcsi, gazdasági, társadalmi és kulturális eszmék minden olyan, többé-kevésbé koherens köre, mely szorosan és jól ismert módon kapcsolódik a politika és a politikai hatalom kérdéseihez; kissé pontosítva, olyan erőtarték ez, mely lehetővé teszi az eszmék diadalát. Egy ideológia, a sebtében alkotott nézetrendszerekkel ellentétben, hosszabb ideig eleven marad, fontos támogatói és szószólói akadnak, s jelentős mértékben intézményesül.”⁵⁰

Vele szemben Michael Oakeshott véleménye szerint a konzervativizmus nem ideológia, hanem annak az embernek a szellemi alapállása, aki „nem szeret ismeretlen tengerekre hajózni”, olyan gondolkodás, amely jellemzően elveti a bármi áron történő változtatást. Oakeshott a 20. század derekának legjelentősebb, a felvilágosodás ideológiájával szemben álló brit gondolkodója, és legismertebb műve, a *Rationalism in Politics and other Essays* (Racionalizmus a politikában és más esszék),⁵¹ amely 1962-ben látott napvilágot, alapvető szöveg ebben az összefüggésben. Oakeshott úgy véli, hogy a konzervativizmus a szív és az ész irányultsága, inkább létforma, mint ideológia, és erősen ellenzi a racionalizmust, amely a progresszivizmusból származik.

⁴⁸ Nisbet (1996): i. m.

⁴⁹ Nisbet (1996): i. m. 9. Beck András fordítása.

⁵⁰ Nisbet (1996): i. m. 9. Beck András fordítása.

⁵¹ Michael Oakeshott: *Rationalism in Politics and Other Essays*. New York, Basic Books, 1962.

Még egyértelműbb Russell Kirk kritikája azzal szemben, hogy a konzervativizmust az ideológiák közé sorolják be. Egy interjúban, amelyet Marco Respintinek adott a *Cristianità* című folyóiratban, a következőket mondta az ideológiákról: „minden ideológia, még a demokrácia ideológiája is, követőit az intolerancia irányába vezeti. Ez azért van így, mivel az ideológiával együtt jár a fanatizmus és a valóság elvetése. A demokrácia ideológiája távolról sem a szabadságunkat védelmezi, hanem gyengíti az alkotmányos felépítést.”⁵² Ez a megfogalmazás segít megértenünk, hogy Kirk a konzervativizmust inkább olyan gondolati iskolának tartja, amely küzd az ideológiák ellen, miközben maga nem az. Az ideológia, mint a kommunizmus és a náciizmus, olyan elképzelések együttese, amelyek egy politikai gondolkodáshoz kapcsolódva a világ átalakítását ígérik egy kiáltványból vagy törvények együtteséből kiindulva.

Kirk úgy tartja, hogy a konzervativizmus antiideológia, hiszen az ideológia diadala anarchiához vezet, ami éppen ellentétes azzal, amit a konzervatívok kívánnak. Ezeknek a különbségeknek az összefoglalását találjuk meg Kirk *A Program for Conservatives* (A konzervatívok programja) című írásában:

„Ha olyan embereket keresel, akik készek feláldozni a múltjukat, a jelenüket és a jövőjüket egy sor elvont elképzelésért, akkor a kommunizmus, a fasizmus vagy a benthamizmus felé kell fordulnod. Ha viszont olyan embereket keresel, akik észszerű alapon és óvatosan azt keresik, miképpen lehet összeegyeztetni őseink bölcsességét az erős civil társadalom létének alapvető változásaival, akkor nem tehetsz mást, vissza kell térned a konzervatív elvekhez.”⁵³

Az ideológia a társadalmi rend ellensége, mert annak felforgatását tűzi ki célul, mivel az ideológus Isten és az isteni rend ellen van, állítja Burke-ből kiindulva Kirk, aki ezért nem fogadja el, hogy a konzervativizmust az ideológiák közé sorolják:

„Az ideológia diadala nem volna más, mint annak a győzelme, amit Edmund Burke »az ellenkezés világának«, a rendetlenség világának mondott. A konzervatívok ezzel szemben a világ rendje megőrzésére törekszenek úgy, ahogyan azt eleinktől örököltük, még ha történnek is benne változások. A konzervatív mentalitás szöges ellentéte az ideológián alapuló gondolkodásnak, és a két fél között a harc nem lesz kevésbé elkeseredett a 21. században sem, mint amilyen a 20. század során volt.”⁵⁴

A szocializmus és a konzervativizmus az egyén-közösség-állam viszonyrendszerének felfogása terén a két végletet képviselik. Míg a konzervativizmus mindig tekintetbe vette az egyház és a család jogait, a magántulajdont, a szocializmus nem tekinti eleve fontosnak ezeket. Nisbet felsorolja azokat a szempontokat, amelyek megkülönböztetik a konzervativizmust a liberalizmustól és a szocializmustól,

⁵² Marco Respinti – Russell Kirk: Dove vanno gli Stati Uniti? La politica estera nordamericana e il „Nuovo Ordine Mondiale”. *Cristianità*, 1991. április.

⁵³ Russell Kirk: *A Program for Conservatives*. Chicago, Regnery, 1962. 6.

⁵⁴ Kirk (1962): i. m. 6.

s amelyek a történelem és a hagyomány felfogásához csatlakoznak. A konzervativizmus egy a három fő politikai filozófia közül; az, amely hangsúlyozza az egyház, a keresztény vallás és a zsidó-keresztény erkölcsi felfogás értékeit.

A konzervatívok szükségesnek vélik az erős egyházat az államhatalom ellenőrzéséhez és ahhoz, hogy az egyént magas rendű célok felé irányítsa. Ezért is emelik ki a vallás társadalmi jelentőségét. Ezenkívül a 19. század elején olyan kritikával illetik a kapitalizmust, amely még a kommunisták kritikáját is meghaladja.

Végezetül, ahogyan Spartaco Pupo írja *Robert Nisbet e il conservatorismo sociale* (Robert Nisbet és a társadalmi konzervativizmus)⁵⁵ című könyvében, Nisbet a hangsúlyt azokra a különbségekre helyezi, amelyek a konzervatív gondolkodók és a klasszikus liberális filozófusok, Locke, Montesquieu és Adam Smith között feszülnek:

„Nisbet fő célja a liberálisok és konzervatívok összehasonlításával, hogy megmutassa a »politika elsőbbségét« a gazdasággal szemben, kiemelve, hogy a liberálisok számára elsődleges a szabadpiac dogmája, vagyis a gazdaság; a konzervatívok alárendelik ezt a szempontot a politikának, amelynek elsősorban a kultúrával és a történelemmel kell foglalkoznia.”⁵⁶

A konzervativizmus megszületése

Robert Nisbet *Konzervativizmus: álom és valóság* című könyvének elején a konzervativizmus eredetéről elmélkedik, és úgy véli, alapvető ebben a tekintetben Edmund Burke szerepe. Odáig is elmegy, hogy kijelenti: a konzervatívok az utóbbi két évszázadban olyan témákat tűztek napirendre, amelyek mind Burke jakobinusellenességéből fakadtak. Burke gondolkodása hangsúlyozza az olyan hagyományos intézmények jelentőségét, mint a patriarchális család, az egyház, a közösség, a szakmai céhek, amelyek mind a feudális renden alapultak.

Bár a *konzervativizmus* kifejezést első ízben François-René Chateaubriand használta 1818-ban, hogy azokat a „tiszteletre méltó személyeket” jelölje vele, akik támogatják a vallás, a monarchia és a szabadság értékeit, a szóhoz köthető gondolkodás Burke-kel veszi kezdetét, aki, noha a Whig Párt tagja, számos dologban a Tory Párt (az arisztokraták pártja) elképzeléseivel ért egyet.

A pártjával történő szakítás a francia forradalom miatt következik be, ugyanis Burke következetesen úgy véli, hogy a franciák megérdemlik ugyanazt a védelmet, amiért évekkel azelőtt az amerikaiak, az indiaiak, az írek érdekében küzdöttek. Ezenkívül azzal is vádolja a jakobinizmust, hogy az „nivellált az egyenlőség nevében, nihilizmust hirdetett a szabadság nevében, abszolút és teljes hatalmat gyakorolt a nép nevében”,⁵⁷ kisajátítva Franciaország történelmét és hagyományát.

⁵⁵ Spartaco Pupo: *Robert Nisbet e il conservatorismo sociale*. Milano, Mimesis, 2012.

⁵⁶ Pupo (2012): i. m. 164.

⁵⁷ Nisbet (1996): i. m. 19. Beck András fordítása.

Felismerve a francia forradalom egyedi voltát a világtörténelemben, *Töprengések...* című írásában így fogalmaz:

„Európa számos része a jól látható zűrzavar állapotában van. Sok más területen tompán morajlik a föld mélye; kusza mozgolódás észlelhető, mely általános földindulással fenyeget a politikai világban.”⁵⁸

Nem habozik kimondani, hogy véleménye szerint ki a felelős a francia forradalom kitöréséért: Jean-Jacques Rousseau. Tocqueville óvatosabb, amikor pontos okot akar megjelölni, ő általában a „tudós embereket” okolja, akik a forradalmat megelőző években átítták a polgárok gondolkodását a szabadságról, az abszolút igazságságról és az egyenlőségről szóló képzelgésekkel. Mindenesetre a francia társadalomban csakhamar megjelennek azok a változások, amelyek a francia forradalom folyamányai, és 1791-ben eltörlik az egyesületeket:

„A patriarchális család elkerülhetetlenül megszenvedte a forradalmi hatalmat. A *philosophe*-ok általában azt tartották, hogy a tradicionális rokonsági struktúra »a természet és az ész ellen való«. A jakobinus vezetők közül sokan készségesen egyetértettek. A házasságot 1792-ben polgári szerződéssé nyilvánították, és számos esetben lehetővé tették a válást is (1794-ben a válások száma meghaladta a házasságkötéseket). A szülői tekintély hatáskörét szigorúan korlátozták, s megszűntnek tekintették, amint a gyerek elérte a jogi értelemben vett nagykorúságot. A primogenitúra és a hitbizomány tradicionális törvényeit végleg eltörlték, ami kihatott a tulajdon és a család viszonyaira.”⁵⁹

A francia forradalom egyik célja a tulajdonjog átalakítása, s ezért kisajátítják a nagy földtulajdonokat. A forradalmi hév jelszavai az *individualizmus* és a *köztulajdonba vétel*, így 1793-tól kezdetét veszi a *kereszténység háttérbe szorítása* azzal a céllal, hogy az ész váljon állammvallássá. Az új társadalom megvalósításának tervét szolgálja a hétköznapi élet megújított naptár is, miközben mindezeknek a változásoknak a megvalósításához a terror eszközt alkalmazzák, s az a céljuk, hogy a forradalmat elterjesztik egész Európában:

„Burke szerint ezekben mutatkozott meg leginkább a forradalom totális jellege – a törvényekben, melyek a tradicionális társadalmi rend megsemmisítésére vagy megtépázására törekedtek, s a keletkező légtér az új államgépezettel kívánták betölteni.”⁶⁰

A forradalom a társadalmi berendezkedés felforgatását is magával hozza, lehetővé téve a nagyobb társadalmi mobilitást, amely a régi rend felbomlásához és az individualizmus diadalához vezet.

⁵⁸ Burke (1990): i. m. 255. Kontler László fordítása.

⁵⁹ Nisbet (1996): i. m. 23. Beck András fordítása.

⁶⁰ Nisbet (1996): i. m. 25. Beck András fordítása.

Ugyanebben az időszakban zajlik Nagy-Britanniában az ipari forradalom, amely ugyancsak örökre megváltoztatja az emberiség életmódját. Az ipari forradalom által hozott változásokra adott konzervatív választ Benjamin Disraeli szavaiban találjuk:

„[N]em látok más megoldást az osztályharcra és a vallások közötti ellenségeskedésre, amely napjainkban fenyegetően áll előttünk, mint komolyan visszatérni egy olyan rendszerhez, amelyet úgy írhatunk le, mint a lojalitás és tisztelet rendszerét a nép jogai és a társadalmi szolidaritás iránt.”⁶¹

A francia forradalom és az ipari forradalom következménye az is, hogy szétválnak a politikai és a vallási hatalom, amivel két mozgalom jön létre, az egyik a politika, a másik a filozófia területén, amelyeket a konzervatív gondolkodók negatívan ítélnek meg.

Ezek közül az első a John Wesleyhez köthető wesleyizmus (metodizmus), amely „vallási forradalmat” fogalmaz meg, sokban építve a két forradalomra; a másik Jeremy Bentham utilitarista filozófiája, aki az egyéni érdek fontosságának, a hedonizmusnak a szószólója egy központi tekintélyű struktúra révén. Bentham szerint a múlt szükségtelen, s így szembehelyezkedik az élet konzervatív felfogásával: „Nem tudhatjuk, hol is tartunk, még kevésbé azt, merrefelé haladunk, ha nem vagyunk tisztában azzal, milyen irányból érkezünk.”⁶²

Ezért a konzervatívok szükségképpen elvetik Bentham mechanikus történelemfelfogását; Burke látásmódja éppen ellentétes ezzel, és teljesen világosan nem haladás-párti. A brit filozófus úgy véli, a forradalmak azért mentek végbe, mert a középkor óta hanyatlott a társadalom. A korábbi kort a lovagiasság, a vallás központi szerepe, az egyetemek és céhek létrejötte jellemezte, homogén és egységes elképzeléseknek megfelelően. Burke véleménye szerint a forradalom egy ördögi terv része:

„Burke és Bonald úgy tekintett a múltra, kiváltképp a középkori múltra, mint a jó társadalom történeti példájára. Burke a lovagiasság feudális szabályrendszerében, az úri modor tökélyre fejlesztésében és a szilárd vallási intézményekben találta meg azt a nagyszerűséget, melyet korának liberálisai és radikálisai szerint a jövő tartogatott.”⁶³

A konzervatív gondolkodók úgy tekintenek a francia forradalomra, mint katasztrófára, amely csak a középkori barbár betörésekhez fogható. A rendet a feudalizmus értékeinek megfelelően állították helyre, s ezért, amint Joseph de Maistre megjegyzi, nem ellenforradalomról kellene beszélnünk, hanem a forradalom ellenkezőjéről. A forradalom célja ugyanis az volt, hogy megkérdőjelezze azokat az értékeket, amelyeket olyan történelmileg kialakult szervek és intézmények őriztek, mint az egyház, a család, a céhek és a társadalmi osztályok.

⁶¹ Benjamin Disraeli: Letter to the Editor. *The Morning Post*, 1843. augusztus 11.

⁶² Nisbet (1996): i. m. 41. Beck András fordítása.

⁶³ Nisbet (1996): i. m. 32. Beck András fordítása.

A konzervativizmus alapelvei

Robert Nisbet a *Konzervativizmus: álom és valóság* című művében elemezte a konzervativizmus alapvető tanításait, és megmutatta, hogy melyek azok a kikerülhetetlen kategóriák, amelyek nélkül nem érthetjük meg a konzervatív gondolkodást. Ezek a következők: történelem és hagyomány; előítélet és ráció; tekintély és hatalom; szabadság és egyenlőség; tulajdon és élet; vallás és erkölcsiség.

(1) *Történelem és hagyomány.* A konzervatívok úgy tekintenek a történelemre, mint amit tapasztalatként kell felfogni. Burke a következőket jegyzi le a *Töprengésekben*: „azok a népek, amelyek nem fordulnak vissza őseik felé, a jövőbe sem fognak tudni tekinteni”. A konzervatívok úgy tekintenek a történelemre, mint ciklusok folyamatos sorozatára, amelyeknek a szerkezete és szokásai ismétlődnek az időben, nemzedékről nemzedékre hagyományozódnak; a történelem számukra tehát nem lineáris fejlődést mutat.

Nisbet rámutat egy, a konzervatív gondolkodás megértéséhez alapvető szempontra. A konzervatívok nem szállnak mindenáron szembe a változással, csak az „újítás szellemiségével”, az önmagáért történő változtatás dicsőítésével és azokkal a változásokkal, amelyek drámai eredményeket hoznak magukkal az emberi intézmények terén. A konzervatív módon gondolkodó ember éppen azért tiszteli a hagyományt, mert hisz benne: ami a múlthoz tartozik, érvényes a jelenkori társadalomban is.

(2) *Előítélet és ráció.* A 19. században a konzervatív gondolkodók újra felfedezik a racionalitás előtti dolgokat, egyszerűen minden olyan érték iránt érdeklődnek, amely megelőzi a felvilágosodás korát. Az előítélet Burke felfogása szerint az a mód, ahogyan egyesíteni lehet a polgárokat a politikai racionalizmussal szemben:

„Burke és általában a konzervatívok felismerték, hogy az ellenállás akarata, amit általában a természetes jogok belső tudásának vagy a szabadság belső ösztönének tulajdonítanak, valójában a történelem során az emberek gondolkodásába fokozatosan beépülő előítéletek folyamánya: olyan előítéletek, melyek a valláshoz, tulajdonhoz, nemzeti különálláshoz s a társadalmi rendszerben játszott megszokott szerepekhez kapcsolódnak. Ezek, nem pedig az elvont jogok motiválják az emberek szabadságért folytatott küzdelmeit, melyeket nagyra becsülünk.”⁶⁴

(3) *Tekintély és hatalom.* A konzervatív gondolkodás szerint fontos, hogy a társadalom rendelkezzen olyan eszközökkel, amelyek korlátok között tartják az emberek szenvedélyeit, amihez alapvető fontosságú a tekintély fogalma. Burke azzal vádolja a természetjogi iskolát, hogy érzéketlen a társadalomban elfogadott hagyományos erkölcsi felfogás iránt, és nem vesz tudomást olyan egységekről, mint a család, a vallás, a céhek, a helyi közösségek és mindazok a szerveződések, amelyeknek létrejöttéhez szükséges a társulás szabadsága.

⁶⁴ Nisbet (1996): i. m. 51. Beck András fordítása.

A konzervatív gondolkodók úgy látják, hogy az újkori történelmet a hanyatlás, a feudális társadalom értékeitől való eltávolodás jellemzi a középkortól kezdve. Ezáltal létrejön egy ellentét a történelemfelfogásban: az egyik oldalon a korporatív szemléletet találjuk, a másik oldalon egy individualista olvasatot, amely a modern társadalom sajátja. Louis de Bonald *Théorie du pouvoir politique et religieux dans la société civile* (A politikai és vallási hatalom elmélete a polgári társadalomban) című könyvében⁶⁵ a tekintélyt feudális nézőpontból mutatja be, és a tekintély és a hatalom filozófiájáról szólva egyedül Istennek ismeri el a szuverén voltát. A zsarnokság Bonald szerint nem más, mint más létszférájának a megsértése, miközben a család és a család autonómiája szent fogalmak, és mint ilyenekre vigyázni kell rájuk, a tekintély alapelveinek felhasználásával. A konzervativizmus örökdió olyan értékek felett, mint a család, a helyi közösség, a gazdaság, a tulajdon és a kormányzati hatalom decentralizált volta.

Alexis de Tocqueville *Az amerikai demokráciában*⁶⁶ a konzervatív gondolkodás szempontjából tesz megkülönböztetést a kormányzás és az adminisztráció között:

„Az a különbség, melyet Tocqueville kormányzat és igazgatás között tett *Az amerikai demokráciában*, fellelhető csaknem valamennyi konzervatív gondolkodásában. Az előbbinek, írja Tocqueville, erősnek és egységesnek kell lennie. Az utóbbinak viszont a szabadság és a rend érdekében, amennyire csak lehet, decentralizálnak, lokálisnak és minden tekintetben észrevétlennek.”⁶⁷

A 19. század egyes gondolkodói, például Newman és Disraeli, Burke-vel és Bonald-dal egyetértésben negatívan ítélik meg az individualizmust és a természetjogot, amihez hozzáadódik náluk még a forradalom hagyatékaként értékelt bürokrácia elvetése is:

„Amikor az állam a maga autoritását és sajátos szervezetét állítja a társadalom végtelenül változatos formái helyébe, elkerülhetetlen a bürokrácia szüntelen kiszélesedése.”⁶⁸

Kulcsfogalom a hatalom és a tekintély gyakorlása szempontjából a tömeg. Tocqueville úgy véli, hogy a demokráciát leginkább a tömeg fenyegeti, amely a többség és egyenlőség elvei alapján mindent egy szintre hoz. A tömeges társadalom megvalósulása miatti félelemben más filozófusok és gondolkodók is osztoznak, mint például Burckhardt, Nietzsche és Kierkegaard, noha az a szerző, aki leginkább elmélyedt ebben a témakörben, nem más, mint Ortega y Gasset, *A tömegek lázadása (La rebelión*

⁶⁵ Louis de Bonald: *Théorie du pouvoir politique et religieux dans la société civile*. Paris, Librairie D'Adrien Le Clere, 1843.

⁶⁶ Tocqueville (1993): i. m.

⁶⁷ Nisbet (1996): i. m. 58. Beck András fordítása.

⁶⁸ Nisbet (1996): i. m. 61. Beck András fordítása.

de las masas) című könyvében.⁶⁹ A tömegek úgy érzékelik, mintha az állam hatalma az övék volna:

„Hogy is ne lenne az állam hatalma és felelőssége totális – kérdezi Ortega –, ha az általa irányított népességet megfosztották mindattól az autoritástól és funkciótól, mely valaha társadalmi organizmussá tette?”⁷⁰

A totalitárius állam éppen a régi berendezkedés lerombolása és az új rend hiánya miatt jön létre: ez az oka Hitler felemelkedésének. Ebben a meglátásban osztozik Hannah Arendt is a *A totalitarizmus gyökerei* (*The Origins of Totalitarianism*) című munkájában.⁷¹

(4) *Szabadság és egyenlőség*. A konzervatív gondolkodás azon alapszik, hogy nem békíthető ki egymással az egyenlőség és a szabadság, mivel a kettőnek más a célja.

„A szabadság állandó célja az egyéni és a családi tulajdon – e szót itt azon legszélesebb értelmében használva, mely egyaránt magában foglalja az anyagi és a nem-anyagi javakat – védelme. Az egyenlőség eredendő célja viszont egy közösség által egyenlőtlenül birtokolt anyagi és nem-anyagi értékek újraelosztása és kiegyenlítése. Továbbá, mivel születés szerint ki-ki eltérő testi és szellemi erővel rendelkezik, azok a törekvések, melyek a képességeknek ezt a sokféleségét a törvény és a kormányzat révén próbálják ellensúlyozni, ezt csak azok szabadságának megcsonkításával tehetik, akikre rendelkezéseik vonatkoznak – ezek pedig mindenekelőtt a legerősebbek és a legokosabbak lesznek.”⁷²

Burke szembeállítja az amerikai forradalmat a francia forradalommal. Az előbbi a szabadság iránti vágyból születik, míg a francia forradalom számára az egyenlőség számít nem csupán alapértéknek, hanem a zsarnokság eszköze is. A szabadság eléréséhez, ahogyan Rousseau fogalmaz *A társadalmi szerződésben* (*Du contrat social*),⁷³ „szét kell törni minden láncot”, amin az egyéni tulajdonok és jogok felszámolását érti. A francia forradalom legfőbb áldozataiban azonban nem az egyének, hanem a csoportok (közösségek, céhek, egyesületek, osztályok), amelyek a konzervatívok szemében a társadalom lényeges láncszemei, mivel ezek közvetítik az egyes személyek érdekeit, és szükségesek az állam hatalmának gátak között tartásához.

A konzervatív gondolkodók ezért tudatában vannak, hogy a társadalmon belüli különbségek szükségesek a társadalmi rend és a család fenntartásához, és hangsúlyozzák a társadalmi különbségek és hierarchiák fontosságát, amint ezt egy

⁶⁹ José Ortega y Gasset: *A tömegek lázadása*. Ford. Scholz László. Budapest, Helikon, 2019.

⁷⁰ Nisbet (1996): i. m. 63. Beck András fordítása.

⁷¹ Hannah Arendt: *A totalitarizmus gyökerei*. Ford. Braun Róbert. Budapest, Európa, 1992.

⁷² Nisbet (1996): i. m. 64. Beck András fordítása.

⁷³ Jean-Jacques Rousseau: *A társadalmi szerződés*. Ford. Radványi Zsigmond. Budapest, Phönix, 1942.

aforizmban foglalta össze Burke: „Higgyétek el, azok, akik teljes egyenrangúságot akarnak megvalósítani a társadalmi berendezkedésben, soha nem fogják elérni a teljes egyenlőséget.” Noha a modern társadalomban egyre erősebben jelen van az egyenlőség keresése, valójában az a természetes, hogy a személy egy hierarchiába illeszkedik, amelynek a csúcán Isten áll. Tocqueville, aki nagy figyelmet szentel ennek a témának, a *Emlékképek 1848-ról* című könyvében⁷⁴ hangsúlyozza, hogy az egyenlőség váltja ki az irigység és mohóság formáit az emberekből, s ebből születnek meg azután a forradalmak.

(5) *Tulajdon és élet*. Burke úgy írja le a *Töprengésekben* a jakobinusokat, mint a magántulajdon ellenségeit, amit a tulajdonok államosítása szemléltet. Burke kritikával illeti a jakobinus elveket, amelyek az emberek életébe mélyen beavatkozó politikát valósítanak meg, hiszen a kormány egyre tevékenyebb módon van jelen a gazdasági, társadalmi és erkölcsi kérdésekben, amivel a *laissez-faire* [ráhagyás] politikája áll szemben. A konzervatívok számára a tulajdon szent, részét képezi az emberi szellemnek, és a természeti világ fölötti uralmát képviseli. A konzervatív gondolkodók a római jogra utalnak vissza, amelyben a család fogalmát párhuzamba állítják a tulajdonnal. A család szerepe elkerülhetetlenül fontos a konzervatív gondolkodás számára, olyannyira, hogy Tocqueville úgy véli:

„[A]z elsőszülöttségi jog és a hitbizomány felszámolásának, s a »javak egyenlő elosztásával« történő helyettesítésének csak egyetlen következménye lehet: »széttöri a családi szellem és a föld megőrzése között korábban fennálló bensőséges viszonyt; a föld többé már nem jelképezi a családot.«⁷⁵

Ahogy azt Russell Kirk hangsúlyozza, a gazdasági egyenlőség nem jelent haladást, és az egyéni birtoklástól és szabadságtól különválasztott tulajdon nem rendelkezik értékkel. Ismét felhívja a figyelmet a társadalom köztes csoportjaira: a családra, az egyházra, a szomszédságra, amelyeknek nagy a szerepe, mivel ezek kiváltása az állam központosított társadalmi gondoskodásával az egyén diszkriminációjához vezethet. Az államnak a kapcsolatot kell szolgálnia az olyan csoportok között, amelyeket a tulajdon és nem a bürokratikus apparátus tart egyben.

A konzervatívok úgy gondolják, hogy kritikával kell illetniük a szocializmust, a kapitalizmust, a kereskedelmet és a technológiát. A kapitalizmus ellen felhozott kritika élesebb annál is, mint amit a marxista szocialisták megfogalmaznak:

„Franciaországban a konzervatívok Bonald-lal az élen a kereskedelmet, az ipart és a nagyvárosokat éppoly veszedelmesnek látták a »konstituált« társadalomra nézve, mint a jakobinusok természeti törvényre vonatkozó tanait. Egy érdekes írásban, mely a vidéki és a városi életnek a családra és a szomszédságra gyakorolt hatásait vizsgálta, Bonald a városi életet azért utasította el, mert megnövelte az egyének közti távolságot, meglazította a házassági és a családi

⁷⁴ Tocqueville (2011): i. m.

⁷⁵ Nisbet (1996): i. m. 74. Beck András fordítása.

kötelékeket, és az egész életet áthatotta a pénz szellemével, míg ugyanez a birtokos-gazdálkodó vidéki társadalomról nem volt elmondható. A tradicionális társadalomban – hangsúlyozta Bonald – magának a munkának a természete követelte meg az erős családi összetartást és az emberek közötti együttműködést.”⁷⁶

Charles Maurras véleménye a kapitalizmusról még szélsőségesebb, mivel azt állítja, hogy a szocializmussal és a radikális demokráciával együtt a hagyományos társadalom megszűnésének okát jelenti.

(6) *Vallás és erkölcsiség.* A konzervatívok számára a vallás az állam és a társadalom egyik alapvető aspektusa, és az egyház elismerése ugyanolyan fontos, mint az állami kormányzás és a társadalmi berendezkedés.

„A főbb politikai ideológiák közül egyedül a konzervativizmus az, amelyben hangsúlyos helyet kap az egyház és a zsidó-keresztény erkölcs. A francia jakobinusok egyházra mért csapásai a korai konzervatívok mindegyikét felkavarták, és senkit sem mélyebben, mint Burke-öt.”⁷⁷

Bonald az egyháznak elsőrendű szerepet tulajdonít, s ezért a *Théorie du pouvoir politique et religieux dans la société civile* című művében felveti, hogy az egyháznak vissza kellene nyernie a forradalom előtti korszakban élvezett autonómiáját. Lamennais még ennél is kategorikusabb: a katolikus államvallás nélkül szerinte Európa az ateizmus sötétjébe fog hullani.

Kaltenbrunner *Der schwierige Konservatismus* (A konzervativizmus nehézsége) című könyvében azt írja, hogy noha Németországban a weimari köztársaság idején megmaradt egy keresztény kisebbség a konzervatívok között, a többség eltávolodott az egyház hivatalos álláspontjától:

„[N]em utolsósorban ennek a folyamatnak köszönhetően, melynek során az egyházak nagy része és a fontos teológusok átvették a korabeli baloldali gondolkodást és divatos kliséket, ma egy alapvető ideológiai és politikai változás közepén találjuk magunkat.”⁷⁸

Martin Greiffenhagen könyve, a *Das Dilemma des Konservatismus in Deutschland* (A konzervativizmus dilemmája Németországban)⁷⁹ foglalja össze legjobban az összevetést a kereszténység és a konzervativizmus között.

A konzervatív gondolkodók egy részének eltávolodása a kereszténységtől nem annyira a konzervatív alapállás változásával, hanem inkább az egyház pozícióinak fejlődésével függ össze.

⁷⁶ Nisbet (1996): i. m. 83. Beck András fordítása.

⁷⁷ Nisbet (1996): i. m. 86. Beck András fordítása.

⁷⁸ Gerd-Klaus Kaltenbrunner: *Der schwierige Konservatismus*. Herford–Berlin, Nicolai, 1975.

⁷⁹ Martin Greiffenhagen: *Das Dilemma des Konservatismus in Deutschland*. Berlin, Suhrkamp, 1986.

„Az egyház nem fogalmaz meg kritikát azzal kapcsolatban, hogy társadalmunkban teljesen híjával vagyunk az iránymutatásnak és a vezetésnek, mivel az *establishment* képtelen tekintélyt parancsolni, a média meg van zavarodva és csak arra összpontosít, ami az adott pillanatban divatos. [...] Az egyházak és a teológusok nem szólalnak fel (mint ahogyan kötelességük volna) a mérgezett társadalmi légkör ellen, amelyet a rendszer rombolói okoznak, és nem kifogásolják azoknak a rágalmait, akik nem találnak magukra az összetett társadalomban. [...] Az egyházak nem hívják fel a figyelmünket az obszkurantizmus és intolerancia rendszeres jelenlétére iskoláinkban, és arra az elvont és tudálékos arroganciára, amely ott uralkodik. [...] Az egyház, amely teljesen a *Zeitgeist* [korszellem] foglyává vált immár, nem óv bennünket civilizációnk főbűneitől: az elkeseredett konkurenciarharcból és teljesítménykényszertől, a genetikai hanyatlástól és a hagyomány lerombolásától.”⁸⁰

A felvilágosodás a tudományra mint egzakt elméletre támaszkodva meg kívánja szabadítani az embert az úgynevezett előítéletektől, szokásoktól és hagyományoktól, amelyek a konzervatívok szerint viszont elkerülhetetlenül fontosak. A konzervatív gondolkodók egyik sajátossága, hogy szembeszállnak a modern társadalmakban általános teljes összemossással, amely jelenség egyértelműen jelen van egyetemeken, ahol az oktatás demokratizálása okán igen mélyre süllyedt az általános színvonal, s így elterjedt a középszerűség és az egyenlődsdi, amely az irigység melegágya. 1796-ban Gracchus Babeuf Franciaországban összeesküvést sző a direktórium ellen, amelyet a történelem „az Egyenlők összeesküvése” néven említ, s amelynek célja a magántulajdon és az emberek közötti társadalmi különbségek eltörlése. Ez az összeesküvés, noha megbukik, megelőlegez jó néhány olyan jelenséget, amely a rákövetkező években elterjedt a társadalomban:

„Kifejeződött mindez [Babeuf] kultúrpolitikájában is, amely nem tűrte meg, hogy valaki szellemi vagy erkölcsi téren kitűnjön. Elegendőnek kellett lennie, ha valaki tud írni, olvasni és számolni: az összeesküvők úgy vélték, ez a társadalmi egyenlőség legszilárdabb biztosítéka. Így kezelhetővé vált a szellemi önállósággal és erkölcsi emelkedettséggel szembeni ellenérv, és elejét lehetett venni annak, hogy újabb elit jöjjön létre, amely veszélybe sodorhatta volna azoknak a személyeknek a pozícióját, akik az egyenlőség nevében uralkodtak.”⁸¹

Az irigység abból születik, hogy le kell rombolni mindennek a hitelét, ami pusztán léténél fogva emlékeztethet bárki alacsonyabb helyzetére:

„Nem is annyira a külsődleges javak szították erősen ezeket az indulatokat, hanem az egyéni értékek, mint a szépség, a jellem, az intelligencia vagy a művészi kreativitás, vagyis azok az értékek, amelyeket nem lehet egyszerűen elvenni a másik embertől és megszerezni tőlük.”⁸²

Ebben az összefüggésben látható, hogy az egyenlőség zászlóra tűzése általános hanyatláshoz vezet, s hogy a kiemelkedő tehetséggel és tulajdonságokkal rendelkező

⁸⁰ Kaltenbrunner (1975): i. m.

⁸¹ Kaltenbrunner (1975): i. m.

⁸² Kaltenbrunner (1975): i. m.

személyek nem támogatják, hanem csak azok, akik ilyenekre vágnak, de maguk nem tehetségesek.

A konzervativizmus különböző válfajai

Összetett feladat, ha megkíséreljük összefoglalni a konzervatív gondolkodás különböző áramlatait és az ezek közötti eltéréseket, mivel rengeteg alapállás létezik a konzervativizmuson belül, és ezért nem is lehetséges pontosan elhatárolt kategóriákat felállítani. Mindezzel együtt kísérletet teszünk rá, hogy azonosítsunk és rendszerezünk néhányat a főbb áramlatok közül.

A konzervatív gondolkodók között a társadalomfelfogás terén a legfőbb eltérések a gazdaság területén mutatkoznak. A *fiskális konzervativizmust* az jellemzi, hogy igyekszik csökkenteni az állami kiadásokat és csökkenteni az állam szerepét a gazdaság terén, miközben az egyenlő mérleg elérését tűzi ki célul. A fiskális konzervativizmus alapelvei közelítenek a liberalizmus gazdasági elképzeléseihez. Azon túl, hogy igyekszik csökkenteni az állam szerepvállalását a gazdaság területén, a fiskális konzervativizmus támogatja a privatizációt és a deregularizációt, vagyis az állami megszorítások megszüntetését a gazdaságban, és támogatja a piac önszabályozását. További jellemző célkitűzései az államadósság csökkentése és az adózás csökkentése.

Eredete azokra az elvekre megy vissza, amelyeket Burke fejtett ki a *Töprengések a francia forradalomról* című művében, amely szerint az államnak nincs joga nagy államadósságot csinálni, és azt a polgárookra terhelni magas adók formájában.

Az Egyesült Királyságban a fiskális konzervativizmust Margaret Thatcher alkalmazta, aki a brit állam költségvetésének rendbetétele céljából a kiadások lefaragásának szigorú politikáját szorgalmazta.

A fiskális konzervativizmus hazája az Egyesült Államok. A 20. században Hoover elnök fiskális politikája ellentétben áll Franklin Roosevelttel *New Deal*jével, amelynek során az állam nagyobb szerepet vállalt a gazdasági életben. E szerepvállalás mértéke Reagan elnöksége alatt érte el tetőpontját.

Ha a fiskális konzervativizmusról elmondható, hogy főként Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban terjedt el, ugyanez igaz a *libertáriánus konzervativizmusra* is, amelyet kettős alapállás jellemez: libertáriánus a gazdasági kérdésekben, és konzervatív az etikai kérdésekben. Ez a fajta konzervativizmus egybeesik azzal, amit jobboldali liberalizmusnak nevezhetünk, és a szabadpiacra és a korlátozott kormányzásra van alapozva. A jobb- és baloldali liberalizmus között ott van a különbség, hogy más felfogást vallanak a köztulajdonról: a jobboldali liberálisok nem fogadják el ennek létjogosultságát. Ebbe az áramlatba tartozóként ismerhetjük fel Barry Goldwater alapállását, aki az amerikai konzervativizmus kulcsfigurája, és ezeket a nézeteit az *The Conscience of a Conservative* (A konzervatív lelkiismeret) című könyvében⁸³ fejtette ki.

⁸³ Barry Goldwater: *The Conscience of a Conservative*. Shepherdsville, KY, Victor, 1960.

A konzervativizmus e válfajának korunk társadalmába tökéletesen illeszkedő képviselői a gazdasági szabadság kiszélesítését tartják kívánatosnak, amit Locke, Smith és Mill munkáiból merítenek, és legfőbb hivatkozási pontjuk Friedrich von Hayek.

Más a helyzet a *liberális konzervativizmussal*, amelynek nézetei a társadalmi kérdésekben közel állnak a progresszivisták gondolkodáshoz, csakúgy, mint a polgári jogok területén is. Ami a gazdasági témákat illeti, a konzervativizmus e típusához tartozó álláspontok egybeesnek a klasszikus konzervatívok fiskális felfogásával, vagyis a szabadpiac és a magántulajdon védelme náluk is elsőbbséget élvez. A konzervativizmusnak ez a válfaja elsősorban azokban az országokban terjedt el, ahol a gazdaságról való liberális gondolkodás alapvetőnek és ezért megőrzendőnek számít a nemzet szempontjából. A liberális konzervativizmushoz kapcsolódik a *konzervatív liberalizmus*, amelynek mások az alapjai, mivel teljes egészében a liberálizmushoz tartozik.

Az Egyesült Államokról szólva fontos különbséget tenni a *liberal* és a *conservative* szavak között. A *liberal* kifejezést olyan alapállásokra vonatkoztatják, amelyek közel állnak az európai progresszivisták mozgalmához. Az amerikai konzervativizmus ugyanis egyesíti Burke konzervativizmusát és a liberálisok gazdasági individualizmusát.

Miközben a liberális konzervativizmus a társadalmi kérdések tekintetében közel áll a progresszivisták gondolatvilágához, a *társadalmi konzervativizmus*, amelynek reflexiójában nagy részt foglalnak el ezek a témák, határozottan állást foglal a homoszexuálisok házassága, az abortusz, az eutanázia ellen, és ugyanakkor úgy véli, hogy növelni kell a büntetési tételeket, a „zéró tolerancia” elvének megfelelően. A társadalmi konzervativizmus ugyanakkor a társadalmi igazságosság kritériumait is magában foglalja, a gazdasági kérdések területén szembehelyezkedik a libertárius konzervativizmussal, és a gazdaságban nagyobb egyenlőséget tart kívánatosnak. Éppen ez utóbbi egyenlőségpárti állásfoglalása miatt sok közös pont van a társadalmi konzervativizmus és a *keresztény-szociális* felfogás között, noha a konzervatívok nem szükségképpen keresztények.

A kereszténység és a konzervativizmus kapcsolatát tekintve különbséget kell tennünk a keresztény és a nem keresztény konzervatívok között, bár ez utóbbiak is úgy vélik, szükséges megőrizni a nyugati civilizáció keresztény hagyományait.

Ezek a gondolkodók, akiket *keresztény ateistákként* vagy *krisztianistákként* határozhatunk meg, fontosnak tartják a keresztény értékeket a nyugati világ alapjaként a jelen történelmi korban, amikor egyre markánsabban elvilágiasodik a társadalom, és egyre inkább terjed az iszlám. A kereszténység védelme azáltal kapcsolódik a konzervativizmushoz, hogy tudatában vannak: a keresztény értékek visszaszorulása a hagyományos európai civilizáció eltűnéséhez vezet.

A krisztianisták közé számíthatjuk Oriana Fallacit, aki saját magát „keresztény ateistának” vallotta, és Charles Maurrast, aki *athée catolique*-nak mondta saját magát, és a krisztianista áramlatok egyik előfutárának számít.

Teljesen más jellegű a *nemzeti konzervativizmus*, amely nemzeti alapon áll, és a multikulturalizmussal, a fékezetlen bevándorlással és a globalizációval találja szemben magát. Bár a haza és a nemzeti identitás fogalma fontos a konzervativizmus minden válfajában, a nemzeti konzervativizmusban ezek állnak a középpontban. Ezért a család is az identitás kiemelkedő eleme csakúgy, mint az adott ország hagyományainak védelme, ideértve a vallási, kulturális és nyelvi hagyományokat is. Az összes konzervativizmus között a nemzeti konzervativizmus azzal tűnik ki, hogy nemzetről nemzetre eltérő jelleget ölt, hiszen minden nemzetet más hagyományok jellemeznek. Ezek az eltérések főként a gazdasági kérdésekben érhetőek tetten, ahol vannak olyan gondolkodók és politikai áramlatok, amelyek a liberális gazdaság szemlélethez állnak közel, míg mások az állam erősebb fellépését vallják, ismét mások egy vegyes gazdaságfelfogás hívei.

Nagy-Britanniához köthető az *egynemzet-konzervativizmus*, amely Benjamin Disraelivel veszi kezdetét, aki maga alkotta a *One-nation-Tory* kifejezést, és kormányzása során számos társadalmi reformot hajtott végre. Disraeli konzervatív nézeteit elsőként a *Sybil*⁸⁴ és a *Coningsby*⁸⁵ című regényeiben fejtette ki, amelyekben kifejezésre jut távolságtartása a korabeli társadalomban uralkodó individualizmustól, és az egyes társadalmi osztályok egymás iránti kötelezettségein alapuló rendszer mellett tesz hitet.

How to Be a Conservative című könyvében Scruton úgy jellemzi az egynemzet-konzervativizmust (vagy „egynemzetszociális” vagy „Tory-demokráciát”), mint olyan konzervativizmust, amely „szerves perspektívában látja a társadalmat, értékeli a paternalizmust és a pragmatizmust”.

Az egynemzet-konzervativizmus a munkásosztály felé fordul abból az alapfeltevésekből kiindulva, hogy a társadalomnak szerves módon kell fejlődnie, és hogy minden egyes állampolgárnak vannak kötelességei a többi állampolgár felé; ugyanígy a felsőbb társadalmi rétegeknek paternalista kötelezettségei vannak az alsóbb rétegek felé. A modell olyan szervesen felépülő társadalmat tételez fel, amely nem az egyenlőség alapján, hanem hierarchikusan épül fel, és hangsúlyos benne a magasabb társadalmi osztályok kötelessége. Disraeli politikai filozófiája kötődik a régi francia mondáshoz: *noblesse oblige*, a nemesség kötelez. Disraeli attól tartott, hogy Nagy-Britanniában jelentősen szétnyílhat a társadalmi olló, és ezért olyan társadalmi reformokat szorgalmazott, amelyek a munkásosztály javát szolgálták. Hangsúlyozta, hogy az uralkodó osztályoknak fel kell ismerniük a gyengébb osztályok körülményeit és szenvedéseit.

Legfontosabb reformjai közé sorolható az Employers and Workmen Act, amely 1875-ben jött létre, és szabályozta a dolgozók és munkaadók közötti viszonyokat, s egyenlővé tette őket a törvény előtt. A Conspiracy and Protection of Property

⁸⁴ Benjamin Disraeli: *Sybil: or the Two Nations*. Oxford, Oxford University Press, 2016.

⁸⁵ Magyar kiadása: Benjamin Disraeli: *Coningsby vagy Az új nemzedék*. Ford. Sugár Fábussz. Budapest, Révai, 1890.

Act biztosította a sztrájkhoz való jogot, és eltörölte a lehetőséget, hogy a sztrájkolókat összeesküvéssel vádolják. Disraeli működését az elméleti meggyőződés mellett választási szükségserűségek is meghatározták, mivel 1867 után, amikor a Reform Act keretében elismerték a munkásosztály tagjainak választójogát, belátta, hogy a választások megnyeréséhez a Konzervatív Pártnak nyitnia kell a társadalmi reformok irányába. A Liberális Párttal szemben a választások során a konzervatív propaganda arra alapozott, hogy a liberálisokat individualistaként bélyegezte meg.

A konzervativizmus Nagy-Britanniában a 19. század végén jelentős fejlődésen megy keresztül, amikor az egynemzeti gazdasági alapállás helyébe egy liberálisabb gazdasági felfogás lép. A két világháború közötti időszakban újra felfedezték az egynemzet-konzervativizmust attól féltre, hogy a kommunizmus teret hódít az országban. Ez a gondolat központi maradt a brit Konzervatív Pártban az 1970-es évek közepéig, amikor háttérbe szorult Margaret Thatcher hatalomra kerülésével és az *új jobboldal* elképzeléseinek elterjedésével, amely a segélyalapú politikában látta a társadalom hanyatlásának egyik okát.

Míg az egynemzet-konzervativizmus tipikusan brit jelenség, a *neokonzervativizmus* (vagy *neocoon*) az Egyesült Államokban született és fejlődött Ronald Reagan elnöksége idején. Jóllehet számos tekintetben osztozik a liberális konzervativizmus nézeteiben, gazdasági téren eltér attól, amennyiben nem ellenzi az állam fellépését a gazdasági életben.

Adam Wolfson egy 2004-ben napvilágot látott cikkében⁸⁶ ezt írja:

„Neokonzervatívokként egy olyan értelmiségi csoportot határoztak meg, akik a hatvanas-hetvenes években a neoliberais politikai nézeteiket megváltoztatták egy olyan alapállást alakítva ki, amelyet később neokonzervativizmusnak neveztek el. Ma úgy tűnik, hogy ez az elmélet legalábbis Amerikában a konzervativizmus természetes választást jelenti a modern világ kihívásaira. E választban sajátos minősége, saját stílusa, erősségei és gyengeségei vannak.”

Wolfson három típusát különbözteti meg a konzervativizmusnak: a tradicionalizmust, a libertarizmust és a neokonzervativizmust, s mindháromhoz egy-egy „ideológust” rendel Burke, Hayek és Tocqueville személyében.

„Aki megveti modern életünk jelentős részét, és ragaszkodik a múltból örökölt régi szokásokhoz, az a tradicionalizmusra hajlik. Azok, akik ünneplik az új szabadságokat és az új technológiákat, a libertarizmus mellett voksolnak. És aki a modernítésben csodálatra méltó ideálokat és elveket lát, de ugyanakkor észreveszi az aggasztó jeleket is, az a neokonzervativizmust választja.”

A neokonzervatívok nem sírják vissza az iparosodás és a felvilágosodás előtti múltat, és úgy vélik, hogy hasztalan és már nem érdekes a hagyományra való

⁸⁶ Olasz fordításban lásd Adam Wolfson: Neocon, paleocon, tradizionalisti e liberisti. *Il Foglio*, 2004. január 10.